

TŘETÍ PŘEDNÁŠKA

Dornach, 26. července 1922

Národohospodářství je vědou teoretickou i praktickou. Začlenění práce do sociálního života. Emancipace práva a práce. Směřování k demokracii a dělbě práce. Antiegoistická a zlevňující funkce dělby práce. Příklad krejčího. Objektivní altruismus v hospodářské dělbě práce. Otázka: Jak z národohospodářského procesu dostaneme práci na výdělek. Příjemce mzdy a samozá sobitel. Zdražující tendence práce na přírodě a zlevňující tendence prostřednictvím lidí pracujících s kapitálem. Střední cena prostřednictvím meziobchodníků. Kapitalista jako obchodník.

GA 340

Rudolf Steiner

Když se blíže podíváte na to, co jsem řekl včera, že v národohospodářství se vlastně jedná o uchopení toho nestálého, co spočívá v cirkulaci hodnot a ve vzájemném působení nestálých hodnot při utváření ceny, pak si řeknete: Bude se nejprve jednat o to, abychom zjistili, jakou musí mít vlastně národohospodářská teorie, národohospodářská věda formu; vždyť ono nestálé a proměnlivé se nedá bezprostředně zachytit. A nemá také žádný zvláštní smysl, abychom to, co je tak nestálé, chtěli bezprostředně zachytit svým pozorováním; smysl má jedině to, když toto nestálé budeme pozorovat v souvislosti s tím, co je vlastně jeho podkladem. Ukažme si to prostřednictvím jednoho srovnání. Řekněme, že pro určité účely v životě používáme třeba takový teploměr, používáme ho, když na něm odečítáme teplotní stupně. Zvykli jsme si tyto teplotní stupně v určitém smyslu srovnávat. Hodnotíme, řekněme, teplo dvaceti stupňů vzhledem k teplu pětistupňovému atakdále. Můžeme si ale také vytvořit svým způsobem teplotní křivky. Například můžeme zaznamenávat teploty během zimy, můžeme zaznamenávat stoupající teploty během léta a budeme pak mít proměnlivý stav teploměru. Ale to, co je za tím, to uvidíme teprve tehdy, až se podíváme na různé podmínky, které během zimy podmiňují nižší stav tepla, během léta pak vyšší stav tepla, které v jedné oblasti podmiňují jiný stav tepla než v oblasti jiné atakdále. Budeme mít v rukou teprve tehdy něco do jisté míry reálného, jestliže ony proměnlivé stavy teploměru odvodíme z toho, co je jejich základem. Je to vlastně jen, dalo by se říci, statistický postup, pokud se stavy teploměru pouze zaznamenávají. Právě tak neděláme o nic víc, studujeme-li ceny samy pro sebe, studujeme-li hodnoty atakdále. To celé bude mít smysl teprve tehdy, dojde-li člověk k tomu, aby se na ceny a hodnoty díval do jisté míry tak, jako na stavy teploměru, které poukazují na něco jiného. Tím se člověk teprve dostane k reáliím národního hospodářství. Z toho ovšem vyplývá, jakou vlastně bude národohospodářská teorie muset mít formu.

Možná budete vědět, že se podle starého zvyku dělí vědy na teoretické a praktické. Etice se například říká věda praktická, přírodní vědě věda teoretická. Přírodní věda pojednává o tom, co je; etika o tom, co být má. Toto dělení se praktikovalo od těch nejstarších dob - vědy o tom, co je, a vědy o tom, co má být. Přistoupíme teď na toto dělení jenom proto, abychom mohli určit některé pojmy. Můžeme se tedy zeptat: Je národohospodářská věda vědou o tom, co je, asi tak, jak se domnívá *Lujo Brentano*, anebo je národohospodářská věda vědou o tom, co má být, tedy vědou praktickou? To je ta otázka.

Je bezpochyby nutné, abychom v národním hospodářství pozorovali, chceme-li dospět k nějakému vědění. Budeme totiž muset pozorovat tak, jako pozorujeme stavy barometru a teploměru pro stav vzduchu a tepla. Podle toho je národohospodářská věda vědou teoretickou. Tím se ale ještě nic neudělalo; něco se udělá teprve tehdy, může-li člověk pod vlivem tohoto teoretického poznání jednat. Chtěl bych uvést jeden konkrétní případ, který vám ukáže, o co se zde jedná. Dejme tomu, že zjistíme prostřednictvím nějakých pozorování, která jsou vždy teoretické povahy - všechna pozorování jsou teoretické povahy, nevedou-li k jednání - budeme pozorovat někde v nějaké určité oblasti, že u některého druhu zboží povážlivě klesá cena, klesá tak povážlivě, že to představuje zřetelně vyjádřitelnou mizérii. Nyní se jedná o to, že tento skutečný pokles cen nejprve teoreticky pozorujeme. To jsme takřkajíc teprve u zaznamenávání stavu teploměru. Pak se bude jednat o to, co dělat, když ceny u nějakého druhu zboží nebo produktu povážlivě klesají. Nuže, my se na tyto věci podíváme ještě podrobněji; v tuto chvíli bych chtěl pouze říci, co se má stát a kdo to má udělat, když ceny nějakého druhu zboží povážlivě klesají. Tady se bude jednat o to, abychom učinili opatření, které bude způsobilé tomuto poklesu cen čelit. Takových opatření bude možná existovat více. Jedním z nich ale bude, že uděláme něco pro zrychlení oběhu, dopravy a obchodu s dotyčným zbožím. Jedním z těchto opatření to bude - ono sice nebude úplně stačit, nám teď ale nejde o to, je-li to dostačující nebo dokonce správné opatření, ale bude se jednat o to, abychom, dojde-li k takovému poklesu cen, udělali něco, co může zvýšit obrat.

Musíme skutečně udělat něco, co je podobné ovlivnění stavu teploměru. Když nám bude v pokoji zima, tak nepůjdeme k teploměru, abychom nějakým záhadným způsobem natáhli rtuťový sloupec; o teploměr se vůbec nebudeme starat, zato ale zatopíme. Pustíme se do věci ze zcela opačného konce. A tak se i v národním hospodářství jedná o to, abychom se svým jednáním pustili do věci ze zcela jiného konce. Tady se dostáváme k praxi a musíme konstatovat jedno: Národohospodářská věda je obojí, je vědou teoretickou i vědou praktickou. Bude se jednat pouze o to, jak spojíme teorii s praxí.

Čili to by byla nejprve jedna strana formy národohospodářské vědy. Druhá strana je ta, na kterou jsem upozornil již před mnoha lety, aniž ta věc došla sluchu, totiž v jednom pojednání, které jsem napsal už na počátku století 19 a které tenkrát neslo název „Teozofie a sociální otázka“. Toto pojednání by vlastně bývalo mělo význam jedině tehdy, kdyby se ho chopili praktikové a kdyby se podle něho někdo řídil. Jelikož zůstalo naprosto nepovšimnuto, tak jsem ho ani nedokončil a už jsem ho dále nezveřejňoval. Je třeba doufat, že se tyto věci budou setkávat se stále větším porozuměním. Snad tyto přednášky přispějí k jejich hlubšímu pochopení. Tady se ale musíme, chceme-li rozumět, vrátit krátce do historie.

Půjdete-li v historickém životě lidstva poněkud nazpět, zjistíte, že vlastně - už jsem na to poukázal v první přednášce - v dřívějších dobách, ba dokonce ještě i v 15. a 16. století, tady takové národohospodářské otázky, jak je máme dnes, vůbec nebyly. Národohospodářský život se, řekněme například ve starém Orientu, odehrával z velké části instinktivně, odehrával se tak, že mezi lidmi panovaly určité sociální poměry, které vytvářely kasty, které vytvářely třídy a které se vlivem toho, co z těchto poměrů vyplynulo v podobě vztahů člověka k člověku, osvědčily jako něco, co - abych tak řekl - vytvářelo instinkt pro způsob, jak má jednotlivý člověk zasahovat do národohospodářského života. Základem tu byly z velké části impulzy náboženského života, které byly v dřívějších dobách ještě naprosto takové, že zároveň směřovaly k regulaci, k uspořádání ekonomie. Jestliže budete historicky zkoumat orientální život, uvidíte, že tu nikde není přísná hranice mezi tím, co se nábožensky přikazuje, a tím, co se pak má národohospodářsky provádět. Náboženská přikázání zasahují nejružnějším způsobem do hospodářského života, takže také v těchto dřívějších dobách otázka práce, otázka sociální cirkulace pracovních hodnot vůbec nepřipadala v úvahu. Práce byla v jistém smyslu vykonávána instinktivně; a dělal-li někdo víc nebo méně, to vlastně nebylo v době,

kteřá předcházela životu římskému, žádnou závažnou otázkou, přinejmenším to nebylo závažnou otázkou veřejnou. Výjimky, které tu jsou, nepřipadají vzhledem k obecnému chodu vývoje lidstva vůbec v úvahu. Ještě u Platóna se setkáváme naprosto s takovým sociálním názorem, že práce se v podstatě bere jako něco samozřejmého a uvažuje se vlastně jen o sociální oblasti, kterou Platón spatřoval mimo práci v etických, moudrostiplných impulzech.

To se stále víc a víc měnilo, čím méně bezprostředně náboženské a etické impulzy působily také na národohospodářské instinkty, čím více se náboženské a etické impulzy omezovaly jaksi na morální život, stávaly se pouhými předpisy pro způsob, jaké city má mít člověk k člověku, jak se má chovat k mimolidským silám atakdále. Stále víc a víc vznikala v lidech nábor, pocit, že - smím-li se vyjádřit obrazně - z kazatelny nemá nikdo co říkat o způsobu, jak se má pracovat. A tím se práce, začlenění práce do sociálního života, stala vlastně teprve otázkou.

Toto začlenění práce do sociálního života ovšem není historicky možné bez vzniku toho, čím je právo. Takže vidíme, jak v historii vzniká současně ohodnocení práce pro jednotlivého člověka a právo. U velmi dávných dob lidstva vlastně vůbec nemůžete mluvit o právu v tom smyslu, jak právo pojmáme dnes, nýbrž můžete mluvit o právu teprve tehdy, když se právo odděluje od příkázání. V nejstarších dobách je příkázání jednotné. Obsahuje zároveň všechno to, co je právní povahy. Pak se příkázání redukuje stále víc a víc na pouhý duševní život a právo se uplatňuje s ohledem na život vnější. To probíhá opět v určitém historickém období. V tomto historickém období se vytvořily zcela určité sociální poměry. Zacházeli bychom zde příliš daleko, kdybychom to popisovali podrobněji; ale je velice zajímavým studiem, studuje-li člověk právě u prvních století středověku, jak se na jedné straně právní poměry a na druhé straně poměry pracovní vydělují z náboženských organizací, jejichž byly dříve více či méně neoddělitelnou součástí - přirozeně náboženských organizací v širším smyslu. To má zcela určitý důsledek. Dokud jsou náboženské impulzy směrodatné pro veškerý sociální život, potud egoismus nijak neškodí. To je mimořádně důležitá věc pro pochopení také sociálních, národohospodářských procesů. Ať je člověk egoistický sebevíc, jestliže je náboženská organizace, jako že byla například v určitých oblastech starého Orientu velice přísná, jestliže je náboženská organizace taková, že se člověk i přes svůj egoismus plodně začleňuje do sociálního života, pak egoismus nijak neškodí; určitou roli v životě národa však začíná hrát v tom okamžiku, kdy se právo a práce vydělí z ostatních sociálních impulzů, sociálních proudů. Proto v této době - v době, kdy se emancipuje práce a právo - usiluje lidský duch, abych tak řekl, nevědomě o to, aby se vypořádal s lidským ego-ismem, který se nyní ozývá a který musí být jistým způsobem včleněn do sociálního života. Toto úsilí pak jednoduše vrcholí v moderní demokracii, ve smyslu pro rovnost lidí, pro to, aby každý měl svůj vliv na určení práva a také určení své práce.

Avšak zároveň s tímto vyvrcholením emancipovaného práva a emancipované práce se objevuje ještě něco jiného, co tu sice dříve, ve starších obdobích vývoje lidstva bylo také, co však vzhledem k nábožensko-sociálním impulzům mělo zcela jiný význam, co právě pro naši evropskou civilizaci během středověku bylo přítomné jen v omezené míře, co se vyvinulo k nejvyšší kulminaci počínaje právě tou dobou, kdy právo a práce byly nejvíce emancipované - a to je dělba práce.

Ve starších dobách vývoje lidstva neměla dělba práce proto žádný zvláštní význam, že byla, jak víte, také ona včleněna do náboženských impulzů a každý byl do jisté míry postaven na své místo, takže tedy neměla vůbec takový význam. Avšak tam, kde se sklon k demokracii snoubil s úsilím o dělbu práce, tam začala - to se objevilo teprve v posledních stoletích a dostoupilo vrcholu ve století 19. - tam začala dělba práce nabývat zcela zvláštního významu; neboť dělba práce má určité národohospodářské důsledky.

Tato dělba práce, s jejímiž příčinami a chodem se ještě seznámíme, vede nakonec k tomu - pokud ji nejprve prostě abstraktně domyslíme do konce, tak musíme říci, že vede nakonec k tomu, že nikdo to, co vyrábí, nepoužívá sám pro sebe. Ovšem národohospodářsky řečeno! Čili, že nikdo to, co vyrábí - národohospodářsky řečeno - nepoužívá sám pro sebe! Co to znamená? Nuže, objasním to na příkladu. Dejme tomu, že nějaký krejčí bude zhotovovat šaty. Při dělbě práce musí samozřejmě vyrábět šaty pro druhé. Ale mohl by si říci také toto: Vyrábím šaty pro druhé lidi, své vlastní šaty si ovšem vyrobím sám. V tom případě by tedy jistou část své práce vynaložil na to, aby vyrobil své vlastní šaty, a tu ostatní, mnohem větší práci, která pak zbývá, tu by vynaložil na to, aby vyráběl šaty pro druhé lidi. Takže, prostě, viděno - abych tak řekl - velmi banálně, bychom mohli říci: Samozřejmě, že je to to nejpřirozenější i v dělbě práce, že si takový krejčí svoje šaty vyrobí sám a pro ostatní lidi pak pracuje

právě jako krejčí. Jak to ale vypadá z národohospodářského hlediska? Z národohospodářského hlediska to vypadá takto: Tím, že došlo k dělbě práce, že tedy žádný člověk není samovýrobce všech svých věcí, tím, že došlo k dělbě práce, že vždy pracuje jeden pro druhého, tím získávají výrobky jistou hodnotu a v důsledku hodnoty i cenu. A nyní vyvstává otázka: Jestliže v důsledku dělby práce, která má své pokračování v cirkulaci, v oběhu výrobků, jestliže tedy v důsledku této dělby práce, přecházející do oběhu výrobků, mají například krejčovské výrobky jistou hodnotu, mají pak ty výrobky, které si krejčí zhotoví sám pro sebe, stejnou národohospodářskou hodnotu, nebo jsou snad lacinější nebo dražší? To je ta nejvýznamnější otázka. Jestliže si krejčí vyrábí své šaty sám, pak je zřejmé, že nedojde k tomu, aby se dostaly do cirkulace výrobků. To, co vyrábí sám pro sebe, se nepodílí na zlevnění, které je vyvoláváno dělbou práce, a je to tedy dražší. Je to dražší prostě z toho důvodu, že ten krejčí nemá možnost, aby u toho, co potřebuje sám pro sebe, vynaložil jen tolik práce, kolik potřebuje pro to, co pak přechází do cirkulace, vzhledem k hodnotě.

Možná by teď nebylo od věci, abychom se na to podívali poněkud blíže; ono tomu je ale skutečně tak. Je tomu tak, že všechno to, co slouží samovýrobě, protože se to nedostává do cirkulace, jejímž základem je dělba práce, je dražší než to, co se do dělby práce dostává. Takže pokud tedy dělbu práce domyslíme v jejím extrému, pak bychom museli říci: Jestliže by krejčí musel pracovat jen pro jiné lidi, pak by u produktů své práce docílil těch cen, kterých se vlastně docílit má. A své šaty by si musel koupit u jiného krejčího, respektive musel by si je opatřit způsobem, jakým si je lidé jinak opatřují, musel by si je koupit tam, kde se šaty prodávají.

Když se ale na to všechno podíváte, budete si muset říci: Dělbba práce má tendenci k tomu, aby vůbec nikdo už nepracoval sám pro sebe; nýbrž to, co jeden zhotoví, to všechno musí přejít na druhé. To, co potřebuje, musí se mu zase vrátit od společnosti. Mohli byste ovšem případně namítnout toto: No ano, takový oblek pro krejčího, když si ho koupí u jiného krejčího, by vlastně musel stát právě tolik, jako když ho zhotoví sám, protože ho ten druhý nebude dělat ani draž ani levněji. Kdyby tomu tak bylo, nebyla by tu žádná dělba práce, přinejmenším ne úplná dělba práce, z toho prostého důvodu, že u tohoto produktu výroby šatů by se nemohlo dělbou práce dosáhnout největší koncentrace pracovního způsobu. Není možné, aby - pokud nastane dělba práce - tato dělba práce nevě- kala do cirkulace, takže není možné, aby jeden krejčí nakoupil u druhého, ale musí nakoupit u obchodníka. To ale dá vzniknout zcela jiné hodnotě. Jestliže si udělá vlastní kabát, koupí si ho sám u sebe; jestliže ho koupí, pak jej koupí u obchodníka. To dělá ten rozdíl. A jestliže dělba práce ve spojení s cirkulací zlevňuje, přijde ho jeho kabát u obchodníka levněji, než jak jej může udělat sám u sebe. Pokládejme to zpočátku za něco, co nás přivede k formě národohospodářské teorie; ve skutečnosti se na všechny musíme ovšem podívat ještě jednou blíže.

Můžeme tedy nyní říci, že je zcela zřejmá tato věc: Čím dále dělba práce postupuje, tím víc musí přijít to, že vždy jeden pracuje pro druhé, pro neurčitou societu, a nikdy sám pro sebe. To však jinými slovy znamená: Jakmile se objevuje moderní dělba práce, je národní hospodářství s ohledem na hospodaření odkázáno na to, aby od základu vymýtilo egoismus. Nechápejte to, prosím, eticky, nýbrž čistě hospodářsky! Hospodářsky je egoismus nemožný. Člověk už nemůže dělat nic pro sebe, čím víc postupuje dělba práce, ale musí všechno dělat pro druhé.

V důsledku vnějších poměrů se altruismus jako požadavek objevil v podstatě rychleji v hospodářské oblasti, než byl pochopen v oblasti nábožensko-etické. Pro to tu je jedna snadno zachytitelná historická skutečnost.

Slovo egoismus najdete jako slovo značně staré, i když možná ne v tom dnešním strohém významu, ale najdete je jako slovo značně staré. Jeho protiklad, slovo altruismus, tedy myšlení na druhého, je vlastně staré sotva sto let, bylo jako slovo vynalezeno teprve velice pozdě, a můžeme proto říci - nechceme se o tuto vnější skutečnost nijak zvlášť opírat, ale historická úvaha by to ukázala - že etické uvažování ještě zdaleka nedospělo k plnému ocenění altruismu, zatímco k národohospodářskému ocenění altruismu již došlo v důsledku dělby práce. A budeme-li se nyní na tento požadavek altruismu dívat jako na požadavek národohospodářský, pak tu máme bezprostředně to, abych tak řekl, co z toho dále vyplývá. Musíme najít cestu k takovému modernímu hospodaření, jak se žádný člověk nemá starat o sebe, nýbrž jen o druhé, a jak je tímto způsobem také nejlépe postaráno o každého jednotlivce.

To by mohlo být pokládáno za idealismus; ale ještě jednou vás na to upozornuji: Já v této přednášce nemluvím ani idealisticky ani eticky, nýbrž národohospodářsky. A to, co jsem nyní řekl, je míněno prostě národohospodářsky. Žádným bohem, žádným morálním zákonem, žádným instinktem není v moderním hospodářském životě při práci, při výrobě zboží vyžadován altruismus, ale jednoduše moderní dělba práce. Čili je to vyžadováno zcela národohospodářskou kategorií.

To je přibližně to, co jsem tehdy chtěl v onom pojednání vyložit: že naše národní hospodářství od nás vyžaduje více, než čeho jsme v nejnovější době eticko-nábožensky schopni. Na tom spočívají mnohé boje. Studujte jen sociologii současnosti. Zjistíte, že kořeny sociálních bojů je třeba hledat z velké části v tom, že s rozšiřováním hospodářství v hospodářství světové se stále víc a víc objevovala nutnost altruismu, nutnost altruistického sociálního uspořádání, zatímco lidé ve svém myšlení vlastně zatím vůbec nebyli s to vymanit se z egoismu, a proto neustále egoistickým způsobem fušovali do toho, co tu vlastně bylo jako požadavek.

K plnému významu toho, co jsem právě řekl, dospějeme teprve tehdy, nebudeme-li studovat pouze skutečnost, která tu před námi leží, abych tak řekl, ve své nahotě, ale budeme-li studovat skutečnost kaširovanou, maskovanou. Touto kaširovanou, maskovanou skutečností je to, že v důsledku diskrepance smýšlení lidstva moderní doby mezi požadavkem národního hospodářství a nábožensko-etickými schopnostmi má v sobě velká část národního hospodářství prakticky to, že lidé zaopatřují sebe sami, že tedy naše národní hospodářství samo odporuje tomu, co je vlastně v důsledku dělby práce jeho vlastním požadavkem. Na těch několika samozásobitelích po vzoru onoho krejčího, o kterém jsem se zmínil, nezáleží. Krejčí, který si sám vyrábí své obleky - v tom poznáte někoho, kdo do dělby práce vměšuje něco, co do ní nepatří. Toto je však zjevné. Ovšem maskované je v moderním národním hospodářství to, kdy člověk sice veskrze nevyrobí produkty sám pro sebe, v podstatě však přitom nemá s hodnotou nebo cenou těchto produktů nijak zvlášť co dělat, nýbrž kdy, nehledě k národohospodářskému procesu, v němž se jeho produkty nacházejí, má do národního hospodářství vnášet jako hodnotu pouze to, co může vykonat svou fyzickou práci. V podstatě je každý příjemce mzdy v obvyklém slova smyslu dnes ještě samozásobitelem. Je tím, kdo dává tolik, kolik chce vydělat, kdo vůbec nemůže dát sociálnímu organismu tolik, kolik je s to, poněvadž chce dávat pouze tolik, kolik chce vydělat. Neboť samozásobování znamená pracovat pro výdělek; pracovat pro druhé znamená pracovat ze sociální nutnosti.

Pokud se v novější době již dostalo dělby práce splnění jejího požadavku, potud tu altruismus vskutku je: práce pro druhé; pokud však tento požadavek splněn není, je tu přítomen starý egoismus, který spočívá prostě v tom, že člověk musí být samozásobitelem. Národohospodářský egoismus! U obyčejného příjemce mzdy to člověk zpravidla nepozoruje z toho důvodu, že vůbec nepřemýšlí o tom, za co tu jsou hodnoty vlastně vyměňovány. To, co obyčejný příjemce mzdy vyrábí, to nemá nic společného s placením jeho práce, nemá to s tím nic společného. Placení, ohodnocení práce vychází ze zcela jiných faktorů, takže tento člověk pracuje pro výdělek, pro samozásobení. Je to kaširované, je to maskované, ale je tomu tak.

Tak se dostáváme k jedné z nejpřednějších, nejdůležitějších národohospodářských otázek: Jak dostaneme z národohospodářského procesu práci na výdělek? Jak začleníme do národohospodářského procesu ty, kdo dnes ještě pracují pouze na výdělek, aby pracovali nikoli na výdělek, nýbrž ze sociální nutnosti? Musíme to udělat? Zajisté! Neboť neuděláme-li to, nikdy nedostaneme pravé ceny, nýbrž ceny nepravé. Musíme dostat ceny a hodnoty, které nebudou závislé na lidech, ale na národohospodářském procesu, které vyplynou z fluktuace hodnot. Kardinální otázkou je otázka ceny. Cenu teď ale musíme pozorovat tak jako stupně teploměru; pak můžeme dojít k ostatním, v základu spočívajícím podmínkám. Nuže, pozorovat teploměr můžeme jen tehdy, máme-li nějaký stupeň nula. Od něj pak jdeme nahoru nebo dolů. Pro ceny vyplyne totiž zcela přirozeným způsobem něco na způsob nulového bodu, tento nulový bod vyplyne následujícím způsobem.

Na jedné straně máme přírodu; ta je pozměňována lidskou prací; pak vznikají změněné přírodní produkty. To je jedna část, kde je vytvářena hodnota, hodnota 1. Na druhé straně máme práci. Ta je pozměňována duchem a vzniká druhá hodnota, hodnota 2. A pak jsem vám řekl: Ve vzájemném působení hodnoty 1 a hodnoty 2 vznikají ceny. Budeme stále víc a víc postupovat v chápání těchto

národohospodářských názorů. Nyní však se tyto hodnoty zde - hodnota 1 a hodnota 2 - chovají vskutku polárně. Můžeme skutečně říci, že ten, kdo vydělává například v této oblasti, hlavně v této oblasti - úplně to možné není, ale hlavně - kdo vydělává hlavně tím, že vykonává práci takového druhu, která je organizovaná duchem, ten bude mít zájem na tom, aby přírodní produkty ztratily na hodnotě. Ten však, kdo pracuje na přírodě, ten bude mít zájem na tom, aby na hodnotě ztratily ty druhé produkty. A jestliže se tento zájem stane reálným procesem, jak tomu skutečně je - kdyby tomu tak nebylo, pak by měli zemědělci zcela jiné ceny a naopak; na obou stranách máme ceny naprosto kaširované - pak uprostřed, kde jsou dva, k hospodaření musí být vždycky dva, kde jsou dva, kteří mají minimum zájmu jak na přírodě, tak i na duchovnosti nebo kapitálu, můžeme pozorovat něco na způsob střední ceny. Kde tomu tak je prakticky? Prakticky je tomu tak v případě, kdy vidíme, jak ryzí meziobchodník kupuje od ryzího meziobchodníka, jak ti dva kupují od sebe navzájem. Tady mají ceny tendenci získat svou střední hodnotu. Jestliže meziobchodník s obuví kupuje za okolností, které se vytvoří, vytvoří se právě i normálním - toto slovo si ještě vysvětlíme - způsobem, jestliže meziobchodník s obuví kupuje od meziobchodníka s oděvy a naopak, pak má to, co se tu vytvoří jako cena, tendenci dosáhnout střední cenové hladiny. Střední cenovou hladinu nemusíme hledat u zájmů producentů, stojících na straně přírody, a ani u zájmů těch, kdo stojí na straně duchovní, ale to, co vytváří střední cenu, musíme hledat u meziobchodníka. To nijak nesouvisí s tím, máme-li o jednoho meziobchodníka více či nikoli. Střední cena má tendenci vzniknout tam, kde se meziobchodník dostává do styku s meziobchodníkem jako kupující a prodávající.

To neodporuje tomu druhému, neboť v podstatě, podívejte se na moderní kapitalisty: Jsou to přece obchodníci. Podnikatel je vlastně obchodník. Vedle toho je ještě výrobcem svého zboží; národohospodářsky je ale obchodníkem. Obchod se vyvinul směrem k produkci. Především a ve své podstatě je podnikatel obchodníkem. To je důležité. Takže právě moderní poměry skutečně směřují k tomu, že to, co se zde ve středu vytváří jako určitá tendence, že to vyzařuje k jedné i k druhé straně. K té jedné straně to snadno pochopíte, budete-li studovat podnikatelství; jak to vypadá směrem k té druhé straně, uvidíme v následujících dnech.